

*В. В. Сотула,
суддя, Севастопольський апеляційний господарський суд*

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВІДНОСИН У ЗЕМЕЛЬНІЙ СФЕРІ РЕГІОНУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

У статті розкриті особливості застосування норм процесуального права у господарському судочинстві з метою врегулювання земельних відносин суб'єктів господарювання.

Визначено недоліки державного механізму у земельній сфері, зроблені рекомендації щодо його покращення з боку системи господарських судів України.

In the article the exposed features of application of norms of judicial right in the economic legal proceeding with the purpose of settlement of the landed relations of subjects of menage. Certainly lacks of state mechanism in the landed sphere, done recommendations in relation to his improvement from the side of the system of economic courts.

Ключові слова: земельні відносини, господарський суд, система державного управління.

Key words: landed relations, economic court, system of state administration.

ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Просування господарства України інноваційно-інвестиційним шляхом розвитку супроводжується формуванням державного механізму управління суб'єктами економічного простору, налагодженням інформаційно-інтелектуальних, фінансових, енергетичних потоків. Базовим активом, на якому формується господарство регіону, завжди була земля та відносини, які випливають з її володіння, використання, оренди тощо. Тому необхідна чітка державна система управління земельними ресурсами, яка неможлива без належного функціонування судової влади. Роботу системи судів у галузі земельних правовідносин на наступний час не можна вважати задовільною, тому потребується ретельний аналіз участі судів у правозастосовницькій практиці у сфері земельних відносин, що потягне за собою усунення недоліків загального механізму державного управління господарськими ресурсами території та землею.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розробки наукових основ формування земельних відносин, нових, більш гнучких моделей державного управління земельними ресурсами в господарстві на принципово новій, інноваційній основі та наукових методах розв'язання спірних питань висвітлюють у своїх публікаціях вітчизняні на-

уковці-дослідники, зокрема В.Д. Бакуменко, З.В. Герасимчук, Б.М. Данилишин, М.Х. Корецький, П.Т. Саблук, А.Г. Чернюк та інші.

Підвищені темпи формування ринкової моделі здійснення господарства зумовлюють безліч непорозумінь та конфліктів між суб'єктами господарства, зокрема у земельній сфері, які потребують своєчасного реагування та аналізу [1; 2]. Аналіз земельних відносин у складі господарського механізму виявляє основні недоліки сучасного стану земельних ресурсів [10]. Згідно статистичних даних, наданих судами першої інстанції, щорічно зростає кількість справ, розглянутих господарськими судами України, що виникають при вирішенні спорів у сфері земельних правовідносин, і дана категорія спорів знаходиться під безперервною увагою вищих органів судової влади — Верховного Суду України та Вищого господарського суду України. Однак, незважаючи на те, що вищими органами судової влади вже неодноразово надавалися офіційні роз'яснення, якими були вирішені практично усі методичні питання стосовно визначення підвідомчості спорів із земельних питань, й досі зустрічаються випадки, коли господарським судам першої та апеляційної інстанції не вдається визначити підвідомчість того або іншого спору в земельній сфері. Цьому сприяє методологічна розбіжність, що виявляється у підходах до аналізу госпо-

дарської практики, нормативно-правових вимог та результатів наукового аналізу. Практично відсутні роботи, в яких би використовувалися комплексні прийоми наукового дослідження досить складної сфери суспільних відносин, якою фактично стали земельні стосунки в Україні.

Метою статті є аналіз практики господарського судочинства в земельній сфері регіону Автономної Республіки Крим, виявлення основних причин методологічних розбіжностей та формування рекомендацій щодо покращення стану державного управління земельними відносинами з боку господарських судів України.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Судова практика переконливо свідчить про постійне збільшення розглянутих господарськими судами Кримського регіону справ у спорах, пов'язаних з земельними відносинами. За період з 2006—2008 років господарським судом міста Севастополя було розглянуто 167 таких справ, а господарським судом Автономної Республіки Крим — 1268. Севастопольським апеляційним господарським судом в апеляційному порядку переглянуто 1135 судових рішень. Аналіз матеріалів судових справ у спорах, пов'язаних з земельними відносинами, свідчить про те, що за кількістю проблемних питань справи цієї категорії є одними з найбільш складних справ з тих, що розглядаються у порядку господарського судочинства. Проблемним питанням є обрання позивачами у справах способу захисту, який відповідав би вимогам господарського судочинства. Це стосується спорів про визнання нечинними рішень органів місцевого самоврядування, спонукання визнати пролонгованим договір та визнання договору поновленим. Найбільш принциповим проблемним питанням й досі є питання розмежування юрисдикції господарських та адміністративних судів щодо розгляду земельних спорів, зважаючи на те, що земельне право за своєю природою є комплексною галуззю права, для якої характерно застосування як адміністративно-правового, так і цивільного-правового методів регулювання суспільних відносин. Під час розгляду земельних спорів, зокрема спорів щодо визнання недійсними відповідних рішень, а також визнання протиправними дій органів місцевого самоврядування, у Вищому господарському суді України виникла суперечлива практика стосовно визнання підвідомчості цих справ. Деякі судові колеги вважають, що вказану категорію спорів треба розглядати за правилами адміністративного судочинства, інші, навпаки, відносять ці спори до підвідомчості господарських судів [5; 8].

Це питання знаходить свій прояв у конкретних функціях державного впливу на земельну сферу. Так, частина 1 статті 124 Земельного кодексу України встановлює, що передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування шляхом укладення договору оренди земельної ділянки. Можна говорити, що відповідно до норм Земельного кодексу України право оренди виникає

за наявності так званого юридичного складу, тобто сукупності юридичних фактів, яка породжує певні правові наслідки, при цьому кожен з цих юридичних фактів окремо таких наслідків не має. Ця специфіка виникнення права оренди на земельну ділянку безпосередньо відображається у процесуальних відносинах, а саме — у формулюванні суб'єктами господарювання позовних вимог.

Аналіз масиву судових справ свідчить, що у 90 % випадків суб'єкти господарювання поєднують позовні вимоги про визнання недійсним договору оренди (або про спонукання до укладення такого договору) з вимогою про визнання недійсним відповідного рішення органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації [8]. Однак розгляд такого роду об'єднаних позовних вимог ускладнюється тим, що відповідно до норм Кодексу адміністративного судочинства України акти суб'єктів владних повноважень підлягають оскарженню саме в порядку адміністративного судочинства.

Одночасно залишається невирішеним ключове питання — щодо віднесення правових відносин, що виникають при відведенні земельної ділянки, до публічно-правових, адже в цьому випадку органи місцевого самоврядування (або місцеві державні адміністрації) не здійснюють жодної владної функції, а лише розпоряджаються природним ресурсом, який віднесено до публічної власності [11; 12].

Традиційно в теорії земельного права земельно-правові відносини прийнято розподіляти на:

- 1) земельно-правові відносини власності на землю;
- 2) земельно-правові відносини з приводу прав на землю, які є похідними від відносин власності (постійне користування, оренда, концесія);
- 3) правовідносини, що виникають у зв'язку з загальним користуванням землею;
- 4) відносини з управління використанням та охороною земель (встановлення та зміна меж адміністративно-територіальних утворень, планування використання земель, землеустрій, контроль за використанням та охороною земель, моніторинг земель, державний земельний кадастр, економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель, відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва);
- 5) охоронні земельно-правові відносини, що виникають при порушенні прав на землю.

На нашу думку, лише правові відносини, що зазначені у пункті 4 згаданої класифікації, можна віднести до публічно-правових, спори з яких підлягають розгляду у порядку адміністративного судочинства. Прикладом типового публічно-правового "земельного" спору може слугувати справа за позовом Щєбітівської селищної ради (м. Феодосія) до Верховної Ради Автономної Республіки Крим про визнання протиправним та нечинними її рішень стосовно встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць автономії, розмежування границь, скасування попередніх владних рішень із земельних питань.

На сьогоднішній день у господарських судах склався підхід, за яким при визначенні підвідомчості спорів суди в першу чергу користуються пунктами 3, 5.3 та 15 Рекомендацій президії Вищого господарського суду України від 27.06.2007 р. № 04-5/120 [5], тобто встановлюють пов'язаність спору із захистом права власності або користування землею, в якій, захищаючи свої цивільні права і охоронювані законом інтереси, бере участь суб'єкт господарської діяльності.

Однак, незважаючи на вже встановлений єдиний підхід про підвідомчість господарським судам спорів, пов'язаних із захистом права власності або користування землею за позовами суб'єктів господарювання до органів місцевого самоврядування про визнання недійсними або скасування рішень, на практиці існують випадки, коли судові рішення першої та апеляційної інстанції скасовувались Вищим господарським судом України на підставі того, що спір не є підвідомчим господарському суду, а його розгляд належить до компетенції адміністративного суду.

У зв'язку з цим доцільним буде навести такі юридичні роздуми. Згідно з статтею 22 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності (підвідомчості) [4]. За змістом частин 3, 4 цієї норми місцеві господарські суди розглядають справи, що виникають з господарських правовідносин, а також інші справи, віднесені процесуальним законом до їх підсудності. Водночас місцеві адміністративні суди розглядають справи адміністративної юрисдикції (адміністративні справи).

Зокрема, за змістом статті 12 Господарського процесуального кодексу України [2] господарським судам підвідомчі справи у спорах, визначених вказаною нормою, крім спорів, вирішення яких відповідно до законів України та міжнародних договорів України віднесено до відання інших органів.

Якщо суб'єкт державного управління (орган державної влади, місцевого самоврядування) у спірних правовідносинах не здійснює владних управлінських функцій відносно іншого суб'єкта спору, то такий спір не має ознак справи адміністративної юрисдикції. Спір, який виник з приводу земельних правовідносин (наприклад, зміна умов орендної плати за орендовану земельну ділянку), є підвідомчим господарському суду.

Однак, даючи висновок, що спір, який виник із земельних правовідносин, є адміністративною справою, судові колеги Вищого господарського суду України аргументують постанови окремими аспектами визначення юрисдикції, зокрема: наявність у предметі спору рішення суб'єкта владних повноважень (нормативно-правовий акт, правовий акт індивідуальної дії, бездіяльність тощо), властивості суб'єкта державного управління щодо здійснення ним владних управлінських функцій, класифікаційні ознаки розмежування управлінських функцій між суб'єктами влади. При цьому ігнорування комплексного характеру відносин із земельних сфері призводить до висловлювання

протилежних правових позицій стосовно підвідомчості цієї категорії спорів, ускладнює механізм вирішення спірних питань на державному рівні.

ВИСНОВОК

Для створення усталеної системи судового регулювання земельних відносин необхідним стає поглиблення практики узагальнення спірних питань та шляхів їх вирішення з боку вищих органів судової влади, використання результатів наукових досліджень не лише в галузі права, а й зі сфер забезпечення соціально-економічного розвитку країни, її безпеки, застосування комплексних методів до аналізу господарських ситуацій, що виникли внаслідок нераціонального використання земельних ресурсів з боку окремих суб'єктів господарства.

Література:

1. Щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів "а" ? "г" статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України / Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України від 01 квітня 2010 р. // Інформаційно-аналітичний центр "ЛІГА".
2. Господарський процесуальний кодекс України.
3. Кодекс адміністративного судочинства України.
4. Закон України "Про судоустрій та статус суддів" від 07 липня 2010 року № 2453-VI // Урядовий кур'єр. — 2010. — № 148 від 12 серпня 2010 року.
5. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам / Рекомендації Президії Вищого господарського суду України від 27.06.2007 р. № 04-5/120 зі змінами.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 19.03.2010.
7. Постанова Вищого господарського суду України від 24 липня 2008 року у справі № 2-15/1652.1-2007А.
8. О примененні законодавства при рассмотрении земельных споров (вопрос подведомственности) / Рекомендации Президиума Севастопольского апелляционного хозяйственного суда от 14. апреля 2010 года.
9. Беляневич О.А. Административні договори та розмежування юрисдикції спеціалізованих судів // Вісник господарського судочинства. — 2006. — № 1. — С. 117—124.
10. Данилишин Б.М., Корецький М.Х., Дацій О.І. Інвестиційна політика в Україні: монографія. — Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2006. — 292 с.
11. Демченко С.Ф. Паралелі і меридіани господарських та адміністративних судів // Вісник господарського судочинства. — 2009. — № 6. — С. 73—79.
12. Кузнецова Н.С. Господарська і адміністративна юрисдикція: проблеми розмежування // Вісник господарського судочинства. — 2008. — № 2. — С. 77—79.
13. Осетинський А.І. Конкуренція судових юрисдикцій в аспекті забезпечення усталеної судової практики у земельних спорах // Вісник господарського судочинства. — 2009. — № 5. — С. 21—24.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2010 р.